

جهان اندیشه ناصر خسرو

تألیف: ناظر عربزاده

زیر به گردانی: خسرو ناظری

ویراستاری و توضیحات: حسن قریبی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

عرب‌زاده، ناظر، ۱۹۴۰م	سرشناسه
جهان اندیشه ناصر خسرو / نویسنده: ناظر عرب‌زاده؛ ویراستاری و توضیحات	عنوان و نام پدیدآور
حسن قریبی	مشخصات نشر
تهران، آرون، ۱۳۹۸.	مشخصات ظاهری
۲۹۲ ص.	شابک
۷۱۶ - ۷۱۶ - ۲۳۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸	وضعیت فهرست‌نویسی
فیفا	موضوع
ناصر خسرو، ۳۹۴ - ۴۸۱ ق - نقد و تفسیر	موضوع
شعر فارسی - قرن ۵ ق - تاریخ و نقد	موضوع
Persian poetry - 11th century - History and criticism	شناسه افزودن
ناظری، خسرو، نویسه گردان	شناسه افزوده
قریبی، حسن، ۱۳۵۰، ویراستار	رده‌بندی کنگره
DSR ۱۵۱۵ / ح ۸ م ۶ ۱۳۹۷	رده‌بندی دیوبی
۹۵۵ / ۰۸۲۴۰۶	شماره کتابخانه ملی
۵۰۸۰۲	

جهان اندیشه ناصر خسرو

تألیف: ناظر عرب‌زاده

نویسه‌گردانی: خسرو ناظری

ویراستاری و توضیحات: حسن قریبی

ناشر: انتشارات آرون

چاپ اول: ۱۳۹۸

چاپ صف: ۱۰۰۰ نسخه

۵۹۰۰۰ تومان

نشانی: میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان وحید نظری،

نرسیده به خیابان منیری جاوید، پلاک ۱۰۵، واحد ۳ تلفن: ۵۱ - ۶۶۹۶۲۸۵۰

ایمیل: Arvannashr@yahoo.com وبسایت: www.Arannashr.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

۷	یادداشت ویراستار
۱۱	حکیمان جهان را مژده سرن بالاست
۲۹	سرسخن
۳۷	فصل اول: جوینده حقیقت و عدالت
۳۷	۱. زمان ناصر خسرو
۴۶	۲. نهضت اسماعیلیه
۷۵	۳. شرح احوال و آثار
۹۲	۴. اندیشه‌های علمی ناصر خسرو
۹۹	فصل دوم: الهیات
۹۹	۱. توحید
۱۰۴	۲. آفرینش عالم
۱۱۷	۳. شکاکی
۱۲۹	۴. ظاهر و باطن، تأویل قرآن
۱۴۰	۵. نبوت و امامت
۱۴۷	فصل سوم: معمای هستی
۱۴۷	۱. جوهریت جسم و ماده و صورت
۱۵۴	۲. اعراض هستی: حرکت، زمان، مکان
۱۷۷	۳. مقام انسان در سلسله مراتب هستی

۱۸۵	۴. ماهیت نفس. شرح مسئله روان فیزیکی
۲۰۳	فصل چهارم: معرفت هستی
۲۰۳	۱. ضرورت معرفت عالم
۲۱۳	۲. جریان معرفت. واسطه‌های معرفت
۲۲۸	۳. بازتاب خردگرایی فلسفی در شعر
۲۳۹	فصل پنجم: اخلاق
۲۴۲	۱. فضیلت نیکی و نیکوکاری
۲۵۰	۲. نکوهش ظلم، طمع، رشوت و رباخواری
۲۵۹	۳. جایگاه حلاق سخن
۲۶۹	۴. معنی لذت. مناظره با ابوبکر رازی
۲۷۷	آخر سخن
۲۸۱	کتابیات

یادداشت ویراستار

«روشادگویی»، عبارتی است فارسی- تاجیکی به معنی صراحت گفتار یا رک‌گویی که نخستین بار در کتاب جهان‌اندیشه ناصر خسرو با آن برخورد کردم. این اثر پژوهشی است از پژوهشگر تاجیک، روان‌شاد ناظر عرب‌زاده. وقتی کتاب مذکور از طرف دوست عزیزم آقای عبدالخالق خالق‌زاده برای نشر معرفی و پیشنهاد شد؛ با استاد عزیز دکتر اصغر دادبه و ناشر مشورت کردم. بنا شد بدون داوری یا ویرایش محتوایی، ساختار اصلی کتاب را حفظ کرده و «لایل آن را در مقدمه نسخه برگردان‌شده آن به خط فارسی بنویسم».

توضیح اینکه پیش‌تر نیز با نمونه کارهای تاجیکان در دوران شوروی آشنایی داشتم و با توجه به رویکرد ایدئولوژیک حکومت شوروی، برای من و شاید خوانندگان این سؤال در پیش بود که با توجه به محدوده‌های حزبی آن دوره، پژوهشگران حوزه‌های عقیدتی چگونه از پس آن تنگناها آمده و نتیجه کار چه بوده است؟ به‌خاطر پاسخ به همین سؤال فرضی، در ذهنم آمد که در مقدمه خود به ویژگی‌های این کتاب به‌عنوان نمونه‌ای از کار پژوهشی و اساساً شیوه این نوع پژوهش‌ها در عصر شوروی و اواخر آن، اشاره‌ای داشته باشم، تا از این منظر، کتاب مرحوم عرب‌زاده ضمن آنکه نمونه‌ای از تحقیق آن دوره را به دست دهد؛ بتواند در «تاریخ ادبیات‌نویسی معاصر» نیز شاهد مثالی از آن دوران باشد!

اما فایل کتاب را که دریافت کردم؛ چیزی که حالم را خوش کرد مقدمه افزوده‌شده دکتر اکبر تورسان، پژوهشگر و رئیس سابق پژوهشگاه زبان و ادبیات، شرق‌شناسی و میراث خطی به نام رودکی تاجیکستان بر این کتاب بود. سرسخنی که به علم و آگاهی تمام، ضمن معرفی کتاب، شرح مفیدی از انواع شرایط پژوهشگران، برخورد

شوروی با پژوهش‌هایی از این دست و در کل روش تحقیق محققان حوزه‌های علوم انسانی در آن دوران را به دست می‌دهد.

کوتاه‌سخن اینکه، مقدمه دکتر تورسان چنان است که به‌خودی‌خود می‌تواند به‌عنوان مقاله‌ای مستقل در همین موضوع به نشر برسد.

اما متن اولیه جهان اندیشه ناصر خسرو در اواخر فروپاشی اتحاد شوروی، بار نخست با عنوان ناصر خسرو در سال ۱۹۹۴ به مناسبت نهصد و نودمین سالگرد زادروز این شاعر متفکر، در شهر دوشنبه تاجیکستان (انتشارات معارف) چاپ شد. سپس در سال ۲۰۰۳ نشر دریم به تکمیل یافته آن، با عنوان کنونی جهان اندیشه ناصر خسرو (انتشارات نادر) و در همان سال ترجمه آن به روسی نیز با عنوان:

Мир идей и размышлений Носира Хусрава

(انتشارات نادر) به چاپ رسید.

ناظر عرب‌زاده ۲۰ دسامبر سال ۱۹۴۰ در روستای آشت در استان سغد تاجیکستان در خاندانی آموزگار به دنیا آمد. در سال ۱۹۶۲ از گروه زبان‌شناسی تاجیک در دانشکده تاریخ و زبان‌شناسی دانشگاه ولتی تاجیکستان فارغ‌التحصیل شد. دوران خدمت خود را با سمت‌های نامزد دبیر علمی شعبه فلسفه آکادمی علم‌های تاجیکستان (۱۹۶۲-۱۹۶۵)، کارشناس خرد علمی (۱۹۶۵-۱۹۶۸)، کارشناس ارشد علمی شعبه فلسفه آکادمی علم‌های تاجیکستان (۱۹۶۸-۱۹۷۰)، دانشیار کرسی فلسفه دانشگاه دولتی تاجیکستان (۱۹۷۰-۱۹۹۴)، دانشیار کرسی فلسفه دانشگاه خجند (۱۹۹۴-۱۹۹۶)، دانشیار و سپس پروفسور کرسی ادب و فرهنگ دانشگاه صاحب‌کاری (کارآفرینی) و خدمت دوشنبه (۱۹۹۶-۱۹۹۹)، پروفسور کرسی فلسفه و سیاست‌شناسی دانشگاه اسلاو روسیه و تاجیکستان (۱۹۹۹-۲۰۰۴) و استادی در دانشگاه‌های تاجیکستان در رشته‌های تاریخ فلسفه، ازجمله تاریخ فلسفه تاجیک طی کرد.

او مؤلف کتاب و مقاله‌های متعدد علمی در حوزه مهم‌ترین مسئله‌های تاریخ فلسفه است که پژوهش‌های بنیادی او در موضوع تعلیمات فلسفی ناصر خسرو، فخرالدین رازی، سعدی شیرازی، حافظ شیرازی، ابن‌سینا، ابن‌یمین، ابوبکر رازی، نصیرالدین

طوسی، محمد غزالی و دیگران ارزش ویژه دارند. به قلم آن استاد فقید بیش از ۳۰ مقاله علمی در دانش‌نامهٔ سافیتی (شوروی) تاجیک (دوشنبه، ۱۹۷۸-۱۹۸۸) منتشر شده است، که به حوزهٔ مفهوم و مسئله‌های گوناگون فلسفی اختصاص دارند. سهم استاد ناظر عرب‌زاده در تألیف کتاب‌های درسی فلسفی نیز قابل ملاحظه است.

روان‌شاد ناظر عرب‌زاده ۵ مارس سال ۲۰۰۴ در دوشنبه چشم از جهان فرو پوشید. اما اینکه یادداشت‌ها را با «روشادگویی» آغاز کردم غرضم این بود در این رساله که مؤلف دربارهٔ موضوعاتی که تاجیکان سال‌ها از گفتن آن منع بودند؛ صراحتاً و با طیب خاطر سخن گفته و با استفاده از منابع پیش‌تر ممنوعهٔ خط فارسی و بهره‌گیری از یافته‌های پژوهشگران روس و البته با نگاه خود، حق مطلب را ادا کرده است.

شیوهٔ کار رنده در عرب‌زاده در این کتاب توصیفی، تحلیلی و تطبیقی است و از آنجاکه متن کتاب ادبی است در نتیجه، برخلاف رمان‌ها و نوشته‌های معاصر تاجیک که با واژه‌ها و اصطلاحات گوناگونی همراه است؛ صرف‌ونحو این اثر چنان نبود که نیاز به واژه‌نامهٔ مستقل باشد و تنها ترمیمات برخی واژه یا عبارت‌های ناآشنا به چشم و گوش خوانندهٔ ایرانی، در پاورقی با علامت انحصاری (ویر) افزوده شده است.

در پایان از دوستان عزیزم آقایان خسرو ناظری، فرزند خلف مرحوم ناظر عرب‌زاده که نویسه‌گردانی این کتاب را از سیریلیک به فارسی بر عهده داشت، از عبدالخلیل خالق‌زاده، از دکتر اصغر دادبه، از خانم فائزه ساداتی که بازبینی نهایی را انجام داد و در نهایت از همراهی مدیریت انتشارات آرون، جناب آقای شهرام سلطانی که به نشر این اثر برای فارسی‌زبانان همت گماردند؛ صمیمانه تشکر می‌کنم.

حسن قریبی

تهران ۱۳۹۸